

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
Филология, әдебиеттану және әлем тілдері факультеті
Шетел филологиясы және жалпы тіл білімі кафедрасы
«Тіл және мәдениаралық қарым-қатынас» атты халықаралық ғылыми-
теориялық конференциясының материалдар жинағы
11 мамыр, 2012 жыл

Казахский национальный университет им. аль-Фараби
Факультет филологии, литературоведения и мировых языков
Кафедра иностранной филологии и общего языкознания
11 мая, 2012 год
Сборник материалов
Международной научно-теоретической конференции
«Язык и межкультурная коммуникация»

Al-Farabi Kazakh National University
Faculty of philology, literary criticism and world languages
Chair of foreign philology and general linguistics
11 May, 2012
Collected articles of International
Scientific-Theoretical Conference
«Language and intercultural communication»

Алматы
Қазақ университеті, 2012

УДК 811

ББК 81.2

Я 41

Научный редактор: Мадиева Г.Б.

Редакционная коллегия:

Уматова Ж.М.

Досыбаева Г.К.

Кенжекканова К.К.

Картабаева А.А.

Я 41 **Язык и межкультурная коммуникация.** Междунар. научно-практ. конф. Науч. ред. Мадиева Г.Б. – Алматы: Қазақ университеті, 2012. – 380 с.

ISBN 978-601-247-474-9

Сборник тезисов конференции подготовлен на факультете филологии, литературоведения и мировых языков Казахского национального университета имени аль-Фараби.

Все публикации даются в авторской редакции.

УДК 811

ББК 81.2

ISBN 978-601-247-474-9

© КазНУ им. аль-Фараби, 2012

СОДЕРЖАНИЕ

Секция 1

ИНОСТРАННЫЙ ЯЗЫК В КОНТЕКСТЕ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ

Dr Beyhan Asma «What means of Dostoevsk's philosophical views».....	9
John P. Robinson William Rivers Paul Harwood «Language votes: Foreign Language (FL) Policy Attitudes and the 2008 US Presidential Election».....	10
Байдильдинова М.В., Абельдиева Г. «Иностранный язык в контексте межкультурной коммуникации».....	18
Баткалова К.М. «Жапон баспасөзінің даму тарихы».....	22
Вадиева А.К., Колесникова Т.П. «Обучение аудированию как важный компонент межкультурной коммуникации».....	30
Дадабаева А. «Языковая картина мира и ее особенности».....	33
Джан Кунь «К вопросу формирования социокультурной компетенции в процессе обучения русскому языку китайских студентов».....	36
Досыбаева Г.К., Халенова А.Р. «Язык как средство общения».....	40
Жапарова А.Ж. «Шет тілдерін білу мүмкіндіктері».....	44
Иванова С. «Критерии определения коммуникативного минимума крылатых слов при изучении иностранного языка (на примере преподавания русского языка как иностранного или как неродного в условиях иноязычно-русского двуязычия)».....	46
Кенжеқанова Қ.К., Оспанкулова Ш.А. «Ағылшын мәдениетінде есім таңдауға әсер ететін факторлар».....	47
Қансейітова Э.Ж. «Д.к. Зендан романдарының кейіпкерлері мен тілі».....	52
Коптілеуова Д.Т., Құттыбаев Е. «Жапониядағы модернистік роман».....	57
Kirbonov Parida, Okboyev Zulfiya «Вирон and Fitrat».....	63

Мамбетова М.Қ.	
«Екінші тілді оқытудағы клишелердің рөлі».....	68
Молдасанова А. Ә., Бекишева Р., Исмаилова Г.А.	
«Шет тілін үйретуде мәдениетаралық қатынастың рөлі».....	73
Мукаева А.У.	
«О некоторых факторах развития разговорной речи французского языка».....	77
Мукашева Ж.В.	
«Межкультурная коммуникация в преподавании второго иностранного языка».....	80
Мустафина Г.К., Колесникова Т.П., Никамбаева	
«Facilitation and presentation techniques in teaching foreign languages».....	84
Никамбаева С.С., Мустафина Г.К., Гребенщикова Н.Ю.	
«Формирования лексического навыка на языковых специальностях университета».....	90
Нүркеева С.Н.	
«Мәтін негізінде уәжді сөйлесім жағдаяттарын құру».....	94
Фаткулина О.	
«Построение межкультурного диалога между Казахстаном и Японией при помощи коммуникативного обучения японскому языку».....	99
Хамитов А.Н.	
«Problems of teaching technical English at the universities of Kazakhstan».....	105
Хамитова Г.Д.	
«The techniques of preparation effective slide presentations to the classroom».....	110
Шервашидзе О.Б.	
«Специфика обучения английскому языку в начальной школе».....	114
Мулдағалиева А.А., Оқушева Г.Т.	
«Об использовании современных технологий в преподавании иностранных языков».....	119

Секция 2

ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ И ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕВОДА

Ersin GÜZEL	
«Cultural bridge: language translation and problems with the transfer of meaning».....	125
Азаматова А.Х., Муканова З.А.	
«Категории дискурса межкультурной коммуникации».....	129

Алдабердикызы А.	
«Communicative Competence vs. Intercultural Communicative Competence».....	134
Арзамасцева И.В.	
«Особенности современного сленга феминизма на материале англоязычной прессы».....	139
Асанова Г.С.	
«The peculiarities of English business documents and problems of translation».....	145
Ахметбекова А.	
«Form and content of definition».....	149
Ахметбекова А. М.	
«Essence and types of definition».....	154
Әзімжанова Г.М.	
«Тілдік әрекеттің бір түрі - аудармаға қатысты мәселелер».....	156
Бентя Е.В., Немченко Н.Ф.	
«Когнитивный анализ контекстно-вариативного членения на примере рассказа Дж. Джойса «The Sisters»».....	161
Данченко А.	
«Ауа райы болжамы тіліндегі дәстүр мен жаңашылдық».....	166
Жанпейсова Н.М.	
«Лучший перл таится...» (к вопросу о переводческом наследии Ахмета Байтурсынова).....	170
Жапарова А.Ж.	
«Лексикографияның кейбір мәселелері».....	176
Камзина А.А., Шакенова В.Б., Жанабекова М.	
«Межкультурная коммуникация в современном мире».....	178
Котлярова И.В.	
«Лексические репрезентации концепта «Медведь» в русской культуре».....	184
Куличенко Ю.Д.	
«Межкультурные особенности и частотная иерархия перцептивных образов политического дискурса».....	189
Курдюмов В.А.	
«Аспекты психолингвистики применительно к динамическому пониманию природы языка».....	195
Макагаева Ш.М.	
«Проявление национальной специфичности на уровне эквивалентных ФСГ французского и немецкого языков».....	198
Маликова Ж.Д.	
«Точка, точка, запятая – вышла фразочка другая, или о моделях производства прецедентных текстов».....	202
Меркібаев Т.А.	
«Күршімдегі түр-түс атауы бар байырғы ағылшын және қазақ тілдеріндегі тұрақты сөз тіркестері».....	207

указывает и на цитатность заголовка и на его повышенную экспрессивность: *Нам не страшен геморрой!* [АиФ Казахстан, 2004.06.09], *Технодом шагает по стране!* [АиФ Казахстан, 2005.10.26], *Сейчас взорвусь, как триста тонн тротила!* [Каз. правда, 2005.12.10 авт. Л. Доброта], *Играй, гормон!* [Каз. правда, 2005.12.23 авт. Н. Тодорова], *А ну-ка, дедушки!* [Каз. правда, 2005.12.27 авт. М. Михайлова], *Не пей, козленочек, человеком станешь!* [Степной маяк, 2007.02.08, авт. А. Медведева], *В Сиднее было хорошо, а в Афинах лучше!* [Караван 2004.08.27 авт. И. Федоренко].

Таким образом, среди графических маркеров максимально активно используются многоточие и вопросительный знак, которые служат сигналами прецедентности; при этом многоточие используется как показатель неполноты цитаты, для создания эффекта обманутого ожидания и/или как намек на наличие авторской оценки; вторым по популярности является восклицательный знак, повышенная экспрессивность которого ведет к тому, что он так же, как и многоточие, активно используется в прецедентных заголовках. Кавычки на страницах казахстанских газет встречаются значительно реже, по сравнению с другими.

Широкий круг способов маркирования прецедентного текста в газетном тексте направлен на реализацию «культуро-формирующей» роли СМИ, поскольку «у общества нет более эффективного способа раскрыть и внушить миллионам людей определенные ценности» [1, с. 17]. Стратегия маркирования в этом случае носит предупредительный характер, поскольку ориентируется на устранение потенциальных коммуникативных неудач. Искушенный читатель при этом вовлекается в своего рода игру-«припоминание», базирующуюся на общем культурном коде в сознании коммуникантов.

Несомненно, что своеобразие облика каждого издания во многом формируется ориентацией на определенный круг читателей. Для речевой практики газеты «Казахстанская правда» характерно активное использование всех рассмотренных способов преобразования цитаты, в отличие от газет «Акмолинская правда», «Степной маяк», «Курс», крайне редко подвергающих цитаты переосмыслению, или газеты «Аргументы и факты Казахстан», характеризуемой умеренным обращением к прецедентным текстам. Способы трансформации цитат в газетном дискурсе Казахстана отражают речевую манеру конкретного издания: в «Казахстанской правде» прецедентные тексты подвергаются трансформациям с целью создания номинации, отражающей содержание статьи, и привнесения игровой стихии современного газетного дискурса, для газеты «Аргументы и факты Казахстан» – это сдержанный стиль, журналисты газеты «Караван» помимо информативной функции используют балагурство.

Несомненно, прецедентный текст – это не отдельная деталь, способная привлечь внимание читателя, а ведущее средство организации статьи в казахстанских газетах, эстетическая и сюжетная доминанта текста и вместе с

тем показатель уровня культурной образованности автора, его ориентации на определенный круг читателей. Для современного журналиста прецедентный текст служит средством самовыражения, а также своеобразной «приманкой» для читателя.

Прецедентные тексты в проанализированных нами газетных заголовках не только интригуют читателя, выполняют функцию привлечения читательского внимания, но и формируют многошаговость их читательского восприятия. Таким образом, прецедентный текст представляет собой диалог автора не только с читателем, но и со всей современной, предшествующей и последующей культурой.

1. Закс Л.А. Развитие России как проблема культуры // Российская культура на рубеже пространств и времен: Тезисы докладов научно-практической конференции, проведенной Гуманитарным университетом 14-15 мая 1998 г. – Екатеринбург, 1998. – С. 6-18.

2. Кудрявцева Л., Дядечко Л., Черненко А., Филатенко И. Роль языка средств массовой информации в развитии общенационального языка // Вестник Московского университета. – Сер. Филология. – М., 2004. – № 5. – С. 49-59.

3. Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В.Н. Ярцева. – 2-е изд., доп. – М.: Большая Российская энциклопедия, 2002. – 709 с.

ҚҰРАМЫНДА ТҮР-ТҮС АТАУЫ БАР БАЙЫРҒЫ АҒЫЛШЫН ЖӘНЕ ҚАЗАҚ ТІЛДЕРІНДЕГІ ТҰРАҚТЫ СӨЗ ТІРКЕСТЕРІ

Меркібаев Т.А., tolesha.81@mail.ru
(Қазақстан, Алматы, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ)

Тірек сөздер: көк шұлық, оңбаған қой, the golden age, a black sheep, blue stocking

Ағылшын тілінде фразеологизмдердің басым бөлігі байырғы тұрақты сөз тіркестері болып келеді. Олардың авторлары беймәлім. Мұндай фразеологиялық тіркестер халықтың салт-дәстүрімен, әдет-ғұрпымен және тарихымен байланысты болып келеді. Мысалы:

Blue stocking – көк шұлық / «көк шұлықтардың жиынымен» 18 ғасырда Лондонда адмирал Босковеннің әдеби ордасы аталған; мұның себебі атақты ғалым Бенджамин Спелингфилт осы ордаға көк шұлықпен келгендігінде. Кейін келе бұл тіркес өз мағынасын жоғалтып, қазір отырып қалған әйелді осылай атау әдетке айналған.

A black sheep – «оңбаған қой», отбасының ұяты (ескі сенім бойынша қара қойды сайтан ретінде санаған). Бұл фразеологизм арқылы жасалған мынадай мақал бар «There is a black sheep in every flock».

The thin red line – аз адамнан құралған топ, жерді және жергілікті халықты қорғаушылар. Бұл фразеологиялық тіркесті алғаш рет 1877 жылы

тіл білімін зерттеуші Рассел қолданысқа қосты. Ол қырым соғысы кезіндегі қызыл бірдей киім киген әскерлерді осылай суреттеген.

Шекспир шығармаларында тұрақты тіркестер көп қолданылған. А.В.Кукин: «Фразеологизмдермен ағылшын тілін байытқан Библиядан кейін Шекспир шығармалары екінші орын алады». Мұндай фразеологизмдер шекспиризмдер деп аталады. Мысал ретінде әйгілі трагедия «Отеллодан» алынған тұрақты тіркестер:

The green eyed – monster – «жасыл көзді залым», қызғаныш.

Қазіргі ағылшын тілінде шекспирлік фразеологизмдерге бірқатар өзгерістер енгізілуі мүмкін. Мұндай тұрақты тіркестер болып мысалға:

Buy golden opinions – өзінді құрмет еткізу. Кейде Buy етістігінің орнына win етістігі қолданылады.

Шекспирден басқа әйгілі ағылшын жазушылары Джеффри Чосер, Джон Мильтон, Джонатан Свифт, Чарльз Диккенс, Вальтер Скотт ағылшын тілін фразеологизмдермен байытқан. Мысалға, В.Скоттың «Айвенго» романында мынадай фразеологизмдер бірінші рет қолданылады:

Catch/take smb red-handed – біреуді қылмыс үстінен ұстау. Ағылшын тілінде басқа тілдерден енген фразеологизмдер кездеседі. Олардың көпшілігі антикалық тарихпен және мәдениетпен байланысты. Және де көптеген тілдерде қолданылады.

Мысалы, антикалық мифке мынадай фразеологизмдер кіреді:

The golden age – алтын ғасыр. Бұл тұрақты тіркес бірінші рет грек ақыны Гесиодтың «Еңбек және күндер» атты поэмасында кездескен. Автор Сатурн ғасырын еш қайғысыз, тыныш, соғыссыз етіп бейнелеген.

Дамыған тілде әдетте фразеологизм мәдениет пен өнердің дамуын бейнелейді. Ағылшын тарихында 18 ғасырды алтын ғасыр деп атайды.

Кейбір тұрақты тіркестер Эзопаның басняларында кездеседі. Оған мысал ретінде:

Kill the goose that laid / lays the golden eggs – алтын жұмыртқа туатын тауықты өлтіру.

Кейбір фразеологизмдер ежелгі грек жазушыларының шығармаларында бірінші рет кездеседі. Горацияның мынадай *aurea mediocritas* (лат.) деген тұрақты тіркесі, қазіргі ағылшын тілінде мынадай болып келеді:

The golden mean – алтын орта.

Неміс тілінен енген фразеологизмдер көп емес. Мысал ретінде Томас Карлейлалғаш қолданған мақалдар атап айтуға болады:

Speech is silvern, silence is golden – «сөз – күміс, сыр сақтау – алтын». Бұл тіркестің шығу тегі дау туғызбайды.

Бірақ көптеген жағдайларда ағылшын және неміс тілдеріндегі сәйкестік ағылшын тілінің неміс фразеологизмдерін өз құрамына алды деген сөз емес, керісінше, ағылшын әдебиеті неміс әдебиетінің дамуына үлкен үлес қосты.

Ағылшын тілінде испан тілінен енген бірнеше фразеологизмдер бар:

Blue blood – көк қан, аристократ, ақ сүйек тұқымы. Көк қан деп ақ сүйек тұқымынан шыққан адамды айтқан. Бастапқыда Испанияда ақ сүйек

отбасылары өздерін осылай атаған, олар өз ата-бабаларының басқа қара нәсіпділермен отау құрмағанын мақтан тұтқан. Ақ нәсілді адамдардың тамырының қаны көгілдір түс деп санағандықтан осылай атап кеткен. Тұрақты тіркестердің тілдер арасындағы ұқсастығын тапқанда өте абай болу керек, өйткені басқа тілдердегі образ және бірдей мағына болуы олардың ұқсастығын табуда ешқандай қатысы жоқ болып саналады. Бұл осы тілде сөйлейтін халықтың қоғамына саяси жағдайларға, дәстүріне байланысты.

Жоғарыда келтірілген мысалдардан фразеологизмдер құрамына негізінен түр-түс терминдерінің ежелгі түрлері кіреді деп қорытындылауға болады.

Қазақ тілінде өте көне замандардан келе жатқан құрамында түр-түс атауы бар жер-су, ру-тайпа, мекен-жай аттарының кездесуі дәстүрлі құбылыс. Ол жайлы төменде келтірілетін мысалдардан көруімізге болады.

Түрік халықтарының, тайпаларының өткен тарихына көз салсақ, мелекет астанасы, хан ордасы деп аталатын талай ордалар болған. Олар бір-бірінен ақ, қызыл, көк, алтын сияқты анықтауыш сөздер арқылы ажыратылған. Сонда бұл сөздер ордалардың түр-түсін білдіріп тұр ма, әлде оларда басқа сыр бар ма?

Орта ғасырдағы Қазақстан тарихынан Ақ Орда, Көк Орда, Жүз Орда, Алтын Ордалардың болғаны бізге мәлім. Шыңғысхан көзі тірі кезінде өзі жаулап алған ұлан-байтақ жерлерін балаларына бөліп бергенде, үлкен ұлы Жошының өзі өлгеннен кейін оның баласы Батуханның және оның інілерінің үлесіне ауысады. Моңғол дәстүрі бойынша Жошының бас мұрагері – Батуханның ордасы (резиденциясы), яғни Ұлыстың сол жақ қанатындағы өлкенің орталығы Ақ Орда болып аталады. Жошының кенже ұлы – негізгі мұрагер Орда Ишеннің үлесіне Ұлыстың оң қанатындағы Көк Орда тиеді. Тарихшылардың айтуына қарағанда Көк Орда о баста Қазақстанның шығыс аймағы Алакөл мен Ертіс бойларында болады да, кейін Сырдария жағасындағы Сығынақ қаласына ауысады, ал Ақ Орда Көк Орданың батысында, яғни Жайықтың арғы бетіндегі Сарай қаласының маңында болады. Сөйтіп, өз кезінде Ақ Орда (кейін – Алтын Орда) Жошыхан ұлысының оң қанатындағы хан әулетінің батыс орталығы, ал Көк Орда осы ұлыстың сол қанатындағы шығыс орталығы болып есептелген.

Бұл арадан да ақ түстің «батыс», көк түстің «шығыс» мағынасындағы геосимволикалық қызметі айқын көрініп отыр.

Қазақ халқының құрамындағы ру-тайпалар мен адам заттарына назар аударсақ, бұл салада да түр-түстердің өте жиі қолданылғандығын көреміз. «Ру-тайпа, адам аттарына (этнонимдер мен антропонимдерге) түр-түс атауларын қолданудың қаншалықты қажеті болды екен олар өткен замандағы бабаларымыздың өнін, реңкін, денесінің түсін, бояу-реңкін білдіру үшін қажет болды ма екен?» деген заңды сұрақ туады.

Бұл сауалға бірден-ақ жауап беруге болатын сияқты. Өйткені антропонимдер мен этнонимдерді зерттеуші ғалымдар түр-түстің табиғатына көптен бері-ақ ерекше назар аударып, оның бұл салада да ауыс мағынада,

заттанған геосимволикалық мәнде қолданылатындығын анықтаған болатын. Мәселен, Н.А.Баскаков «Название народа от цвета почвы той территории, на которой живет народ, или от внешнего вида, цвета волос, лица данного народа является очень спорным объяснением» деп көрсетеді.

Шынында да қолдағы бар этнонимикалық, антропонимикалық материалдарға назар аударсақ, оларды ақ, қара, қызыл, сары, сияқты түр-түстермен өзара дифференциациялау негізінен екі түрлі жағдайға: 1) бір ру не тайпаға енетін тармақтардың, ұрпақтардың өздерін бөліп-бөлінектеу принципі олардың генетикалық ерекшеліктеріне, түр-түсіне емес, географиялық жағдайына, мекен-жайына байланысты болса, 2) бір атаның балаларына қойылған аттардың өзара ұқсастығы мен ұйқастығын сақтауға, сөйтіп олардың генетикалық туыстығын, жақындығын көрсетуге байланысты екен. Мәселен, қазақ халқының құрамындағы көне рулардың бірі тарихтан жақсы белгілі Қаңлы руы болып саналады. Қазақ шежірелерінде осы қаңлыларды Қара қаңлы, Сары қаңлы, Ақ қаңлы, Қызыл қаңлы деп төрт топқа бөлін қарау дәстүрі бар. Байқап отырсаңыз, қаңлылардың осылайша бөлінуінің себебі, әрине, олардың түр-түсіне байланысты емес. Бұл жерде, әдетте айтылып жүрген Сары қаңлы Келдібектің бірінші әйелі – Сары бәйбішеден туған да, екінші әйелі – хан қызынан Қара қаңлы туған екен деген жобалардан гөрі, олардың бір орталыққа сәйкес батыс, шығыс, оңтүстік және солтүстік аймақтарды мекен етуіне байланысты аталған деген тұжырым дәлірек сияқты.

Ал енді, екінші принципке келетін болсақ, оған, мәселен, Ақ наймандардан тарайтын Жібел-Меңдінің Байсары, Қойсары, Тойсары, Бисары деп аталатын алты ұлдың төртеуін жатқызуға болатын сияқты. Мұнда да біз жалпы «сары» деп аталған этностық тармаққа, не есімдердің өзара ұқсастығына байланысты топтастыруды байқап отырмыз. Бұл тәсіл қазақ этнонимдері мен антропонимдерінде жиі кездеседі. Ағарыс, Бегарыс, Жанарыс немесе Ағымсары, Сегізсары, Ақсары, Құрсары т.б., міне, осы тәсілдің жемісі. Ал географиялық орнына, мекен-жайына байланысты түр-түстен анықтау көбінесе ру-тайпалардың құрамында кездесе керек. Егер бір рудың, не бір тайпаның атынан екі не одан да көп түр-түстік анықтау кездесе, онда бұл, сөзсіз, геосимволикалық не этногенетикалық мәнге ие. Мәселен, Ақ қыстық және Қара қыстық, Ақ керей – Қара керей, Қызыл бөрік – Қоңыр бөрік т.с.с.

Атап айтуымыз керек, ру-тайпа аттарындағы бұл ерекшелік те көнеден келе жатқан дәстүрдің жұрнағы. Ал ертеректе түркі тілдес халықтар да өздерін түр-түспен айырған, солардың бір тобы өздерін «көк түрк» деп атап кеткен .

1. Кеңесбаев І. Қазақ тілінің фразеологиялық сөздігі. – Алматы, 1977.
2. Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – М., 1967.
3. Гутман Е.А. О специфике образного употребления наименований цветов в русском и в английском языке. – Минск, 1970.
4. Қайдаров А.Т. Түр мен түстің тілдегі көрінісі. – Алматы, 1992.

5. Hornby A.S. Oxford student's Dictionary of current English, – Oxford. – М., 1983.
6. Collins Cobuild. English language Dictionary. – Glasgow, 1993.

МЕЖКУЛЬТУРНАЯ КОММУНИКАЦИЯ И РОДНЫЕ ЯЗЫКИ В СОВРЕМЕННОЙ ЯЗЫКОВОЙ СИТУАЦИИ РЕСПУБЛИКИ ДАГЕСТАН

Мугумова А.Л., mug-anna@yandex.ru
(Россия, Махачкала, Дагестанский ГПУ)

*Ключевые слова: языковая политика, межкультурная коммуникация,
компаративистика*

В силу известного языкового многообразия Республики Дагестан, в горной зоне которой представлено 39 собственно дагестанских языков и которая входит в первую десятку регионов мира по соотношению язык/площадь вслед за такими рекордсменами, как Новая Каледония, Вануату и Соломоновы острова [4, с. 18, 26, 28-29, 31-33, 36], эффективная межкультурная коммуникация имеет особенно важное значение. Однако современная языковая ситуация в Республика Дагестан (РД) характеризуется отрицательными показателями, т.е. носит негативный характер [3, с. 68] как по количественным, так и качественным признакам [БЭС 1998: 616-617].

В количественном отношении: 1) поликомпонентной - числу идиомов (языков); 2) идиомы демографически (числу говорящих на каждой из них к общему числу населения) разномошны; 3) по коммуникативной мощности местных идиомов (числу коммуникативных сфер, обслуживаемых каждым идиомом, в отношении к общему числу таких сфер) неравновесная; 4) без функционального доминирования местных идиомов. В качественном отношении: 1) многоязычная; 2) представлены как взаимно гомогенные и гомоморфные (близкородственные и типологически сходные) тюркские (кумыкский, ногайский и азербайджанские) языки, так и гетерогенные и гетероморфные (неродственные и типологические несходные) по отношению к ним дагестанские языки, которые при типологической близости дальнородственны, что также исключает взаимопонимание; 3) дисгармоничная по коммуникативному статусу идиомов – степени функциональной равнозначности/неравнозначности, но без фактического равноправия языков; 4) экзогоссная, так как доминирующим в регионе является не местный, но «импортированный» (русский) идиом. При этом степень «языковой лояльности» (приверженности языковых коллективов к родным языкам) является невысокой и даже низкой у младшего поколения (особенно в городах).

Нынешняя языковая ситуация сложилась сравнительно недавно, лишь со второй половины XX века, когда после восстановления Чечено-

заттанған геосимволикалық мәнде қолданылатындығын анықтаған болатын. Мәселен, Н.А.Баскаков «Название народа от цвета почвы той территории, на которой живет народ, или от внешнего вида, цвета волос, лица данного народа является очень спорным объяснением» деп көрсетеді.

Шынында да қолдағы бар этнонимикалық, антропонимикалық материалдарға назар аударсақ, оларды ақ, қара, қызыл, сары, сияқты түр-түстермен өзара дифференциациялау негізінен екі түрлі жағдайға: 1) бір ру не тайпаға енетін тармақтардың, ұрпақтардың өздерін бөліп-бөлшектеу принципі олардың генетикалық ерекшеліктеріне, түр-түсіне емес, географиялық жағдайына, мекен-жайына байланысты болса, 2) бір атаның балаларына қойылған аттардың өзара ұқсастығы мен ұйқастығын сақтауға, сөйтіп олардың генетикалық туыстығын, жақындығын көрсетуге байланысты екен. Мәселен, қазақ халқының құрамындағы көне рулардың бірі тарихтан жақсы белгілі Қаңлы руы болып саналады. Қазақ шежірелерінде осы қаңлыларды Қара қаңлы, Сары қаңлы, Ақ қаңлы, Қызыл қаңлы деп төрт топқа бөліп қарау дәстүрі бар. Байқап отырсаңыз, қаңлылардың осылайша бөлінуінің себебі, әрине, олардың түр-түсіне байланысты емес. Бұл жерде, әдетте айтылып жүрген Сары қаңлы Келдібектің бірінші әйелі – Сары бәйбішеден туған да, екінші әйелі – хан қызынан Қара қаңлы туған екен деген жобалардан гөрі, олардың бір орталыққа сәйкес батыс, шығыс, оңтүстік және солтүстік аймақтарды мекен етуіне байланысты аталған деген тұжырым дәлірек сияқты.

Ал енді, екінші принципке келетін болсақ, оған, мәселен, Ақ наймандардан тарайтын Жібел-Меңдінің Байсары, Қойсары, Тойсары, Бисары деп аталатын алты ұлдың төртеуін жатқызуға болатын сияқты. Мұнда да біз жалпы «сары» деп аталған этностық тармаққа, не есімдердің өзара ұқсастығына байланысты топтастыруды байқап отырмыз. Бұл тәсіл қазақ этнонимдері мен антропонимдерінде жиі кездеседі. Ағарыс, Бегарыс, Жанарыс немесе Ағымсары, Сегізсары, Ақсары, Құрсары т.б., міне, осы тәсілдің жемісі. Ал географиялық орнына, мекен-жайына байланысты түр-түстен анықтау көбінесе ру-тайпалардың құрамында кездессе керек. Егер бір рудың, не бір тайпаның атынан екі не одан да көп түр-түстік анықтау кездессе, онда бұл, сөзсіз, геосимволикалық не этногенетикалық мәнге ие. Мәселен, Ақ қыстық және Қара қыстық, Ақ керей – Қара керей, Қызыл бөрік – Қоңыр бөрік т.с.с.

Атап айтуымыз керек, ру-тайпа аттарындағы бұл ерекшелік те көнеден келе жатқан дәстүрдің жұрнағы. Ал ертеректе түркі тілдес халықтар да өздерін түр-түспен айырған, солардың бір тобы өздерін «көк түрк» деп атап кеткен .

1. Кеңесбаев І. Қазақ тілінің фразеологиялық сөздігі. – Алматы, 1977.
2. Куний А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – М., 1967.
3. Гутман Е.А. О специфике образного употребления наименований цветов в русском и в английском языке. – Минск, 1970.
4. Қайдаров А.Т. Түр мен түстің тілдегі көрінісі. – Алматы, 1992.

5. Hornby A.S. Oxford student's Dictionary of current English, – Oxford. – М., 1983.
6. Collins Cobuild. English language Dictionary. – Glasgow, 1993.

МЕЖКУЛЬТУРНАЯ КОММУНИКАЦИЯ И РОДНЫЕ ЯЗЫКИ В СОВРЕМЕННОЙ ЯЗЫКОВОЙ СИТУАЦИИ РЕСПУБЛИКИ ДАГЕСТАН

Мугумова А.Л., mug-anna@yandex.ru
(Россия, Махачкала, Дагестанский ГПУ)

*Ключевые слова: языковая политика, межкультурная коммуникация,
компаративистика*

В силу известного языкового многообразия Республики Дагестан, в горной зоне которой представлено 39 собственно дагестанских языков и которая входит в первую десятку регионов мира по соотношению язык/площадь влед за такими рекордсменами, как Новая Каледония, Вануату и Соломоновы острова [4, с. 18, 26, 28-29, 31-33, 36], эффективная межкультурная коммуникация имеет особенно важное значение. Однако современная языковая ситуация в Республика Дагестан (РД) характеризуется отрицательными показателями, т.е. носит негативный характер [3, с. 68] как по количественным, так и качественным признакам [БЭС 1998: 616-617].

В количественном отношении: 1) поликомпонентной - числу идиомов (языков); 2) идиомы демографически (числу говорящих на каждой из них к общему числу населения) разномошны; 3) по коммуникативной мощности местных идиомов (числу коммуникативных сфер, обслуживаемых каждым идиомом, в отношении к общему числу таких сфер) неравновесная; 4) без функционального доминирования местных идиомов. В качественном отношении: 1) многоязычная; 2) представлены как взаимно гомогенные и гомоморфные (близкородственные и типологически сходные) тюркские (кумыкский, ногайский и азербайджанские) языки, так и гетерогенные и гетероморфные (неродственные и типологические несходные) по отношению к ним дагестанские языки, которые при типологической близости дальнородственны, что также исключает взаимопонимание; 3) дисгармоничная по коммуникативному статусу идиомов – степени функциональной равнозначности/неравнозначности, но без фактического равноправия языков; 4) экзогоссная, так как доминирующим в регионе является не местный, но «импортированный» (русский) идиом. При этом степень «языковой лояльности» (приверженности языковых коллективов к родным языкам) является невысокой и даже низкой у младшего поколения (особенно в городах).

Нынешняя языковая ситуация сложилась сравнительно недавно, лишь со второй половины XX века, когда после восстановления Чечено-